

УДК 811.161.2'243:37.016-054.6

ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМЦЯМ: ТЯГЛІСТЬ СТАРОЇ ТРАДИЦІЇ?

Віра Маковська

Ернст-Мориц-Арндт Університет, Грайфсвальд (Німеччина)

Заторкнуто проблему укладання підручника української мови як іноземної. Увагу зосереджено на чинниках, які перешкоджають популяризації української мови і культури за кордоном: неадекватний формат подачі власних культурних традицій, заідеологізованість підручників, їхній підкреслено національний характер, брак контроверсійних тем і текстів пізнавального характеру.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, інтеркультурна ситуація, інтеркультурне сприйняття.

Ця стаття має на меті продовжити думки, висловлені К. Бруннер в огляді „Українська мова як іноземна в Німеччині” [1], у якій ідеться про стан та проблеми викладання української мови в цій країні. У статті подано основну інформацію про те, де і як, а також в якому обсязі відбувається навчання української мови в Німеччині, а також причини дезінтересу до української мови, який, на думку К. Бруннер, зумовлений браком інформації про Україну та її мову в німецькомовному середовищі [1: 72].

Я не буду зупинятися на загальновідомих причинах занепаду інтересу до нашої країни, та, відповідно, інтересу до її мови за кордоном і в Німеччині зокрема – тут залучено політичні та економічні чинники. Розбудова чи закриття славістичних дисциплін пов’язані також із ситуацією, яка складається у сфері німецької освіти загалом. Не останню роль у цьому відіграв Болонський процес, учасником якого стала й Німеччина. Це все явища довготривалої дії, на які ми, філологи, можемо впливати лише опосередковано. Свою увагу я сконцентрую на конкретніших проблемах, які є не менш нагальними, але подолання яких лежить у сфері нашої компетентності, – це питання, які стосуються принципів укладання підручників для іноземців.

Усе, що вже сказано про викладання української мови як іноземної, а саме: питання методики, цілі, принципи укладання підручників і т.д., частково стосується і німецької україністики. Попри ці загальні питання, викладання української мови в Німеччині має свої „регіональні” особливості. Часто переслідувана українськими методистами ціль „успішного оволодіння українською мовою” відходить у нас на другий план, а основним завданням стає познайомити німецьких студентів з мовою, країною, культурою і зацікавити нею. Як, наприклад, у випадку кількох моїх студентів, які у межах культурологічних студій мали один семестр (приблизно 4 місяці) на вивчення другої іноземної мови. За такий короткий час оволодіти мовою нереально, але ознайомитися з новою мовою і отримати інформацію культурологічного характеру – можливо. Варто додати, що у списку мов, з яких можна зробити вибір, поряд з українською стоять російська, польська та чеська.

Зацікавлення тою чи іншою мовою залежатиме від якості викладання, методичної актуальності, від мотивації самих студентів та не останньою чергою – від особи викладача. Іноді студенти хочуть спробувати щось нове, екзотичне (а саме до таких дисциплін зараховують україністику, такий собі „Orchideenfach”).

На відміну від української, німецька система освіти залишає за студентом багато простору для вибору певного курсу чи семінару; тут студент є співавтором освітнього процесу, свої думки і побажання, своє захоплення і незадоволення тим чи іншим курсом чи викладачем він може висловити у своїй анкеті-оцінюванні, а це, відповідно, може вплинути на їхню подальшу долю. Незначна кількість зацікавлених осіб часто стає причиною скасування певного курсу чи семінару.

Зрозуміло, що навчання самої мови в таких умовах вимагає неабиякої гнучкості та фаховості. До цього процесу в Німеччині залучено найновіші мультимедійні технології, більшість університетів пропонує для своїх студентів навчальні платформи в Інтернеті, на яких викладач може помістити різного роду навчальний матеріал, як, наприклад, аудіотексти, малюнки, фотографії, уривки з фільмів, словники. Ці платформи можна успішно застосовувати у вивченні мови: вони дають змогу студентам використовувати різний навчальний матеріал, користуватися віртуальними бібліотеками, створювати свої власні відео-, аудіопроекти і таким способом вивчати мову набагато ефективніше і цікавіше. Докладнішу картину розробок західних колег у напрямі застосування мультимедійних засобів у вивченні мов, а також дуже цінну інформацію про напрацювання українських філологів подав у своїй статті І. Довгий [2].

Усі ці факти свідчать про великий технічний поступ, який зробили наші колеги-філологи із західних університетів у галузі викладання мови: нижче від цього рівня представляти українську мову за кордоном означає дезінтерес, а відтак і закриття курсів.

Проблема викладання іноземної мови заторкує також й інші аспекти навчання, один із них – питання інтеркультурної компетенції. На жаль, ця дуже популярна на Заході дисципліна проходить повз увагу наших методистів: серед принципів, завдань і цілей цієї дисципліни не згадується. Хоча саме на уроці іноземної мови через його зміст, зокрема через тексти та іншу невербальну інформацію, ми вивчаємо *чуже* і передаємо *своє*. Обидві сторони, залучені до процесу вивчення/навчання іноземної мови, перебувають в інтеркультурній ситуації.

Якщо говорити про підручники української мови як іноземної, то тут хочеться звернути увагу не на обсяг подання граматичного матеріалу чи структуру самих уроків, а на їхній зміст, на добір текстів, які використовуються для засвоєння вивченого: вправи, діалоги, ілюстрації, тексти для самостійного опрацювання. Сьогодні німецькомовний студент, який хоче вивчати українську мову, має можливість зробити вибір серед чотирьох підручників: Olga Anhalt-Boesche: *Ukrainisch. Einfuehrendes Lehrbuch* [5], Svetlana Amir-Babenco: *Lehrbuch der ukrainischen Sprache* [4], Vera Kolbina und Svetlana Sotnikova: *Svitanok. Ukrainisch fuer Anfaenger* [7], Ludmila Schubert: *Ukrainisch fuer Anfaenger und Fortgeschrittene, Lehrbuch und CD* [8].

Уже самим дизайном цих книжок задекларовано їхній підкреслено „національний характер”: підручник С. Амір-Бабенко – жовто-блакитних тонів із національним прапором по центру, автори В. Колбіна та С. Сотнікова надали перевагу вишитому рушникові, який у парі з жовтим соняхом розміщено на голубому тлі.

Для всіх цих підручників характерна виразна ідеологічна спрямованість їхнього змісту та культурна автореферентність текстів – своєю закритістю вони виключають діалог між культурами, саме те, що мало би становити одну з цілей навчання іноземної мови¹. Використовуючи термінологію М. Беннетта, який запропонував соціально-психологічну конструктивістичну модель розвитку інтеркультурного сприйняття [6], інтеркультурна компетентність, яка формує ці підручники, відображає етноцентричну фазу її розвитку. Цей етап передбачає абсолютизацію та ідеалізацію власної культури і власних духовних цінностей.

Для прикладу візьмемо один із багатьох текстів, які призначено для читання, його вміщено під заголовком „Україна є. Україна – буде”:

Віковічне прагнення нашого народу до волі знайшло своє історичне втілення 24 серпня 1991 року в акті проголошення незалежності України. Роки, що відділяють нас від цього вікопомного дня, – це ціла епоха, яка навіки вкарбована у величому літописі нашого народу.

Утверджено державу. Країна здолала перехрестя епох, твердо стала на стовпову дорогу цивілізаційного розвитку, закономірно і неухильно переходить до нових форм життя.

А відтак – Україна є! Україна буде! Віднині і назавжди! [4: 193]

Своїм стилем, патетикою, плакатними закликами цей текст нагадує пропагандистські тексти радянських підручників: він далі продовжує відтворювати старий національний міф з усіма його „позитивними” стереотипами. Зрештою, йдеться не лише про якість цього тексту і не про його заідеологізованість, а також про підбір того лексичного матеріалу, який запропонувала авторка. Навіть якщо би в нас існував чітко розроблений лексичний мінімум для студентів-іноземців, туди, напевно, не увійшли б ані „вікопомний день”, ані „стовпова дорога” (русизм), ані „віковічне прагнення” з „подвижницьким життям”, „освяним одвічною істиною”. Важко уявити собі ситуації, в яких іноземний студент міг би використати ці вислови.

Або ж інший текст, вміщений у цьому ж підручнику, – уривок з книжки Івана Дзюби „Українки в історії”:

Про українську жінку сказано і написано немало. Вона надихала і поетів, і малярів, і композиторів – є Музою, Коханою, Матір’ю, великою Трудівницею. Завжди оберігала свій рід український. І не раз їй доводилося ставати воякницею на полі битви за гідність українського імені, за майбутнє України [4: 194].

Ця трепетна адорація українки – „воєвниці”-захисниці нагадує оду „радянській жінці”, тільки у вишитій сорочці. Вона бентежить, особливо тут, у Німеччині, де українські жінки часто фігурують в іншому, не зовсім поетичному контексті. Той особливий пафос незрозумілий і з інших причин: захоплення жінкою як істотою – природне, але от захоплення саме *українською* жінкою, та ще й з вуст самих українців видається трохи недоречним, бо чим ця українська жінка краща, скажімо, за німецьку чи китайську?

Схожих за своєю ідеологією і таких же „мертвих” текстів є чимало, їхні заголовки дуже промовисті: „Про Україну – вже в перших газетах світу”, „Дві Русі”,

---

¹ Виняток у цьому переліку становить „Світанок”. Підручник розрахований лише для початківців, має багато ілюстративного матеріалу, цікавих діалогів, запропоновані теми близькі до реальності. Вдалим вирішенням вважаю інтегровані в уроки колонки з інформацією німецькою мовою про українські реалії, страви, побут, свята тощо. Автори „Світанку” звернули увагу зацікавлених українською культурою на певні норми поведінки в нашому суспільстві, на етикет, якого варто дотримуватися, перебуваючи на території нашої країни.

„Україна є. Україна – буде”. Збоку це нагадує намагання подолати свій комплекс меншовартості, переконання себе самих і всіх навколо у власній вагомості і міці.

Менш заідеологізований підручник Л. Шуберт „Українська мова для початківців” теж грішить такими ж сірими штитивними текстами-конструкціями:

Національна кухня – це своєрідна „візитна картка” народу, менш офіційна, ніж герб або прапор, але більш демократична, більш зрозуміла всім і кожному. Український борщ, вареники і голубці посідають значне місце в інтернаціональному меню... [8: 184]

Такі тексти не торкають ані щирістю, ані гумором, і стилістично вони не бездоганні, і в інформативному плані не передають того, що ми вкладаємо в поняття „краєзнавство”. У діалогах, які часто нагадують переливання з пустого в порожнє, іноді натрапляємо на власні назви чи імена відомих українців, але цікавої розповіді про них, якогось факту з їхнього життя чи адаптованої легенди про них бракує:

„Хто такий був Аскольд?” – питає учасниця одного з діалогів. – „Один з перших київських князів, якого поховано на Дніпрових схилах”, – лаконічно відповідає інша учасниця.

Поетичні приклади, взяті авторкою з української класики, кружляють навколо однієї й тієї самої теми, – „рідна мова – солов’їна пісня”, „єдина Україна, як мати одна”:

*Рідну паніматку зневажати –
Гріх найбільший в світі далєбі
А коли їх дві у тебе, брате,
То одна з них мачуха тобі [8: 113].*

Пояснюючи цікавий граматичний момент „в Україну” чи „на Україну”, Л. Шуберт аргументує фактом державності України. Справді, „в Україну”, а не „на Україну”, бо йдеться про державу, а не про околицю. Далі читаємо:

Утвердив мене в цьому висновку і наш геніальний Шевченко, який значно частіше вживав **в Україні** (він хотів її бачити країною, державою!), ніж **на Україні**. [...] Отож, діти і дорослі, поклонітесь Тарасові за це і вживаймо: в Україні. Бо ми є – Держава! [8: 184].

Імперативи поклонитися різним вождям і пам’ятникам, на жаль, вже стали для нас усталеною звичкою. Постає вже навіть не питання, якими ми виглядаємо в очах іноземців, а передусім – що ми думаємо про себе і що ми про себе розповідаємо, що є нашою ідентичністю.

Читаючи статті, присвячені проблемі укладання підручника української мови, розумію, що як теорія, так і практика у цьому випадку взаємопов’язані, – попри всі декларації використання найсучасніших методів, вони продовжують традицію старих радянських методичок. Метою мовних курсів чомусь стає глобальна „гуманізація всіх напрямів науки” [3: 41], а тематика матеріалів має викликати „інтерес до прочитання, роздуми про добро і зло, правду і кривду” [3: 45]. На думку деяких методистів, підручник української мови для іноземців мав би навіть виконувати і виховну функцію.

Застарілі форми і методи подання мовного матеріалу, неактуальні на сьогодні методики, заідеологізовані підручники, в яких рясніє пафос і національне самозамилування, – ось найбільші проблеми, які перешкоджають засвоєнню української мови та культури. Таким матеріалом в душі українського просвітянства важко захопити сучасних студентів на Заході. Помірний інтерес до нашої мови і культури, на мою думку, зумовлений саме цими чинниками.

Доцільно було б представити українську культуру в усій її контрверсійності, з її неоднорідною рецепцією, з багатонаціональною традицією, показати її не тільки в етнографічному, а й сучасному культурному розмаїтті. Багатьох зацікавить і питання суржику, і українська субкультура, і клубне життя, музика та кіно. Україна і її культура дуже неоднорідні – цього не варто боятися, бо саме це є нашим багатством. Саме таке „доросле”, а не інфантильне навантаження супровідних текстів зможе поглибити їхній пізнавальний характер. Адже передання культури і мови – це насамперед критичне до неї ставлення, певна дистанція, яка допомагає уникнути дешевої самореклами.

Багато цікавих ідей таки варто було би перейняти у наших західних колег, у яких досвіду з викладання їхньої рідної мови як іноземної набагато більше, ніж у нас. Передусім треба осмислити ті *реальні* цілі й *реальні* завдання, які стоять перед укладачем підручника української мови як іноземної. Нам вкрай необхідно запровадити таку дисципліну, як міжкультурна компетенція. Насамперед вона потрібна укладачам підручників для того, щоб спочатку самим осмислити власну культуру, порівняти наші культурні моделі з відповідними моделями чужих культур, щоб відчути той адекватний формат подання власних культурних традицій, на який варто орієнтуватися під час укладання підручників української мови як іноземної.

1. Бруннер К. Українська мова як іноземна в Німеччині // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Львів, 2008. – С. 72–75.
2. Довгий І. Мультимедійні засоби у вивченні мови як іноземної з допомогою інтернет-технологій // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Львів, 2008. – С. 79–81.
3. Паламар Л. Принципи укладання підручника з української мови для іноземних студентів // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Львів, 2008. – С. 40–47.
4. Amir-Babenko S. Lehrbuch der ukrainischen Sprache. – Hamburg, 1999.
5. Anhalt-Boesche O. Ukrainisch. Einfuehrendes Lehrbuch. – Wiesbaden, 1996.
6. Bennett, M. Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity // Paige M. Education for the Intercultural Experience. – Yarmouth, Maine, 1993 – P. 21–71.
7. Kolbina V., Sotnikova S. Svitank. Ukrainisch fuer Anfaenger. – Erlangen, 2004.
8. Schubert L. Ukrainisch fuer Anfaenger und Fortgeschrittene. Lehrbuch und CD. 2., überarbeitete Auflage. – Wiesbaden, 2008.

TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: CONTINUITY OF OLD TRADITION

Vira Makovska

Ernst-Moritz-Arndt University, Greifswald (Germany)

This article reviews some textbooks teaching Ukrainian as a foreign language, regarding the teaching materials and the connection to culture and tradition made through the text, dialogs, and exercises. The reviewed textbooks don't live up to current standards for teaching materials in that they

---

show a lack of cultural sensitivity and understanding. Intercultural competence needs to be a requirement for editors of textbooks for Ukrainian as a foreign language.

Key words: intercultural sensitivity, cultural worldview, intercultural competence.

ПРЕПОДАВАНИЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА ИНОСТРАНЦАМ: ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ СТАРОЙ ТРАДИЦИИ?

Вера Маковская

Ернст-Мориц-Арндт Университет, Грайфсвальд (Германия)

Поднята проблема составления учебника украинского языка как иностранного. Внимание сосредоточено на факторах, которые препятствуют популяризации украинского языка и культуры за рубежом: неадекватный формат подачи собственных культурных традиций, идеологизированность учебников, их подчеркнуто национальный характер, нехватка контroversионных тем и текстов познавательного характера.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, интеркультурная ситуация, интеркультурное восприятие.